УДК 340.12 : 342.5 : 316.32

І. М. Жаровська
Навчально-науковий інститут
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук, доц.

НАУКОЗНАВЧІ КОНЦЕПТИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

© Жаровська І. М., 2014

Розглядаються наукові підходи, школи та окремі погляди науковців щодо державно-владних явищ. Особливу увагу акцентовано на аналізі теоретико-правових доробків у сфері державної влади. Вказується на недостатність наукового аналізу вказаної сфери у світлі правової галузі знань.

Ключові слова: державна влада, державно-владні явища, теоретико-правові дослідження.

И. М. Жаровская

НАУКОВЕДЧЕСКИЕ КОНЦЕПТЫ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ

Рассматривается обзор научных подходов, школ и отдельные взгляды ученых о государственно-властных явлений. Особое внимание акцентируется на анализе теоретико-правовых произведений в сфере государственной власти. Указывается на недостаточность научного анализа указанной сферы в свете правовой области знаний.

Ключевые слова: государственная власть, государственно-властные явления, теоретико-правовые исследования.

I. M. Zharovska

RESEACH CONCEPTS IN GOVERNMENT

Annotation. In this article an overview of research approaches, schools and individual scholars views on state and power events. Particular attention is paid to the analysis of the theoretical and legal basis of the civil power. Indicates the lack of scientific analysis of these areas in the light of legal knowledge.

Key words: public authorities, public authorities phenomena, theoretical and legal research.

Постановка проблеми. Теоретико-правовий дискурс навколо питань функціонування державної влади, формування понятєвого апарата, взаємодії громадянського суспільства та державної влади вважається сьогодні одним з основних. Адже йдеться про те, що новітні державопізнавальні парадигми правових явищ зумовлюють необхідність перегляду розуміння державної влади з погляду сучасної методології у вимірі правових стандартів формування та функціонування. Це важливо, оскільки проблеми державної влади в умовах побудови правової держави в Україні істотно впливають на усі державотворчі та правотворчі процеси, і в прагматичному сенсі, і з огляду на необхідність для вітчизняного державознавства теоретичних розробок найдоцільніших та найефективніших моделей державно-владних відносин, які повинні відповідати новим історичним обставинам і потребам суспільства. Дослідження проблематики

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

державно-владних явищ має не тільки пізнавальний, академічний, але й політико-практичний характер. Воно дає змогу глибше зрозуміти соціальну природу держави і права, їх особливості і ознаки, визначити усі властиві їм функції – основні спрямування їх діяльності, чіткіше встановити їхнє місце і роль у житті держави як загальнополітичної системи.

Водночас актуальність проблематики зумовлює ще й та обставина, що держава в сучасних умовах не існує лише у власному просторі, а піддається вагомому впливу глобалізаційних процесів, а це, своєю чергою, безпосередньо впливає на державну владу. Реконструкція міжнародного простору, інформатизація, регіоналізація, а також геополітичні процеси надають особливої гостроти проблемі трансформації правової природи державної влади. З огляду на це, наукове дослідження державної влади насамперед має ґрунтуватися на переосмисленні класичної спадщини політико-правових шкіл з урахуванням сучасних тенденцій та розглядатися суто в контексті взаємодії громадянського суспільства і держави.

Мета роботи – дослідити історичні та новітні доробки науковців у сфері державно-владних відносин з метою з'ясування всебічності та повноти її дослідження.

Стан дослідження. Поєднання світового досвіду з національною специфікою державної влади в процесі становлення громадянського суспільства в Україні, проблеми взаємодії держави з інституціями громадянського суспільства висвітлюються у працях таких вітчизняних дослідників, як О. Зайчука, А. Зайця, А. Колодія, В. Селіванова, С. Сливки, А. Силенка та ін. Незважаючи на велику увагу вчених до проблем державної влади, питання розуміння державної влади в її наукознавчих концептах фактично, ще не були самостійним предметом дослідження.

Виклад основних положень. Державна влада є історичним феноменом, що виникає на певному етапі розвитку людського суспільства. Її форми, організаційні принципи, структури і функції тією чи іншою мірою змінювалися залежно від умов існування людських спільнот у кожен конкретний період її історії, від національно-культурних традицій, панівних парадигм і світоглядних систем. Кожна історична епоха, кожне покоління, як правило, мали власне бачення і розуміння держави і влади, що відповідало панівним ідеологіям в кожен конкретний момент розвитку суспільних відносин. Про це свідчить той факт, що жодна впливова теорія держави і влади не виникла на порожньому місці, поза суспільно-історичними реальностями епохи. Ці теорії так чи інакше були продуктом конкретного історичного періоду, що не могло не позначитися на їхніх сутнісних характеристиках, формах вияву та реалізації, які залежать від рівня духовного, соціально-політичного, морального та економічного розвитку суспільства. Тому підґрунтям проблеми правової природи державної влади, як в принципі і всієї влади, є класичні праці мислителів. Серед них первинні підвалини аналізу влади заклали, зокрема, Конфуцій, Арістотель, Платон, Сократ, Цицерон та ін.

Серед наукового філософсько-правового спадку варто виділити особливі праці мислителів Нового часу, які безпосередньо стосуються правових проблем державної влади. Так, Т. Гоббс суверенну державу називає "левіафаном". Державна влада встановлює панування розуму, мир, безпеку, захист власності, справедливості, лише вона приводить громадянське суспільство до цивілізованої впорядкованості на основі права та може впорядкувати відносини у стані "війни всіх проти всіх". Дж. Локк у "Двох трактатах про правління" мотивує, що утворення державної влади мало у своїй основі згоду народу, за допомогою якої суспільство перетворюється на єдиний організм, при цьому люди віддають частину своєї природної свободи заради блага держави і суспільства. Великий внесок у подальший розвиток правового виміру державної влади принципів вніс Ш. Монтеск'є, який у своїй книзі "Про дух законів" сформулював й обґрунтував ідею і принципи поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки, які взаємно стримують одна одну. Відповідно до теорії держави і влади Ж.-Ж. Руссо, державна влада виникає в результаті укладення суспільного договору між людьми, що перебувають у "природному" стані, відтак стають єдиним цілим, народом. Угода людей, на думку Руссо, – основа законної влади, як наслідок, кожна людина, підкоряючись загальній волі, водночас стає одним з учасників цієї волі.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Багато мислителів правову природу влади розуміли через її легітимність. Так, Г. Геґель в "Основах філософії права" застосовує термін "легітимність" щодо держави та її правителя, розуміючи під цим терміном визнання їх з боку народу та інших держав. Згодом концепція М. Вебера щодо легітимності дала старт для розробки різноманітних теорій легітимності та легітимації влади політичними теоретиками багатьох країн світу. За веберівською концепцією, легітимація – це внутрішні виправдання суб'єктів соціального визнання значущості порядку владних відносин. Як зазначає О. Висоцький, "…веберівські чисті типи легітимності влади, по суті, являють собою орієнтації підвладних на різні світовлаштовувальні проекти, в основу яких покладено відмінні способи упорядкування суспільно-політичної реальності – раціональна законність, традиція та революційно-перетворювальна діяльність суб'єкта політики, наділеного харизмою, божественним даром – покликанням керувати людьми заради здійснення суспільного ідеалу" [1, с. 34].

Теоретичне осягнення феномену влади у ХХ ст. відбувається у межах різних суспільних наук та у філософському дискурсі загалом. До аналізу поняття зверталися багато філософів, соціологів та політичних мислителів зі світовим ім'ям, зокрема, Б. Рассел, Ч. Мерріам, Х. Лассуелл, Т. Парсонс, Х. Арендт, Р. Даль, Р. Арон, М. Фуко, Е. Гідденс та ін.

Національна правничо-політична думка також не оминала проблеми дослідження державної влади. Особливо варто звернути увагу на державно-владні ментальні особливості, що висвітлювалися у працях Іларіона, В. Мономаха, Х. Філарета, С. Оріховського-Роксолянина, П. Могили, С. Зизанія, І. Борецького, І. Потія, Й. Рутського, Ф. Прокоповича, І. Франка, Б. Кістяківського, В. Липинського, М. Сціборського, Д. Донцова, М. Грушевського та ін.

Загострення конфронтації в багатьох сферах та напрямах владно-правової взаємодії в умовах суперечливих процесів розвитку сучасної техногенної цивілізації одночасно зі спробами застосувати оптимальні засоби подолання нестабільності та конфронтації у різних територіальних складових та групах суспільних відносин свідчить про потребу наукового аналізу змінної детермінанти правової природи державної влади. Тому аналіз праць сучасних науковців у світлі футуристичних, глобалізаційних змін є актуальним для цього дослідження. Зокрема, варті уваги "Дослідження історії" А. Тойнбі, "Зсув влади: знання, багатство і примус на порозі ХХІ століття" Е. Тоффлера, "Інтелектуали і влада" М. Фуко, "Політичний порядок у суспільствах, що змінюються" С. Хантінгтона, "Теорія справедливості" Дж. Ролза та "Сильна держава: управління і світовий порядок в ХХІ столітті" Ф. Фукуями.

Новітня методологічна парадигма трансформує праворозуміння всіх державно-правових явищ. О. Тихомиров відзначає, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відбуваються фундаментальні зміни в пізнанні світу, зокрема правового світу, у визначенні перспектив його розвитку. Зокрема, простежується визнання обмеженості універсальних моделей, західної традиції бачення світу, заперечення абсолютності плюралізму, орієнтація на їх гармонізація та оптимізація, виявлення на різних рівнях та в різних формах своєрідного осмислення та ставлення до світу [2, с. 35]. Зауважимо, що останнім часом інтерес українських науковців до сфери державної влади значно зріс.

Однією із перших монографій в незалежній Україні є праця В. Сіренка "Інтереси і влада", у якій висвітлено проблеми розуміння і співвідношення таких понять, як "інтерес", "влада" та "власність". У монографії здійснено спробу осмислити зміст і характерні ознаки інтересів і влади через категорії "залежність", "необхідність", "потреба", "можливість", "діяльність", що дає змогу визначити взаємозв'язок об'єктивного і суб'єктивного в теоретичному пізнанні життєвої реальності. Особливу увагу науковець приділяє економічним субстанціям (економічний інтерес, власність, корупція) у владному механізмі. Автор спробував дослідити ці категорії і в загальнотеоретичному, і в прикладному аспектах, враховуючи проблеми пострадянської України.

У монографічній праці "Верховенство права в конституційному правосудді: аналіз конституційної юрисдикції" [3] А. Селіванов намагався теоретично пояснити призначення Конституційного Суду України та розкрити засади сучасного конституційного правосуддя. У цьому контексті він аналізує державну владу як явище, що має бути контрольоване суспільством. Автор визначає її як правлячу в суспільстві систему, що складається з інститутів (органів, посадових осіб, апарату чиновників та інших суб'єктів), ними встановлених правових механізмів, політико-

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

правового режиму, панівного в державі, та встановленої правовідносинами підпорядкованості організації управління суспільними процесами.

Комплексною, ґрунтовною працею сучасних науковців є добірка наукових праць провідних вітчизняних науковців з проблемних питань влади в Україні: В. Авер'янова, Ю. Битяка, М. Козюбри, Д. Притики, О. Петришина, О. Святоцького, А. Селіванова, О. Скрипнюка, В. Тація та інших, підготовлена за матеріалами Всеукраїнського форуму вчених-правознавців "Як ефективніше облаштувати владу в Україні?". Автори насамперед з'ясовують понятійні підходи в розумінні такого соціального явища, як "влада", які існують сьогодні в науці, її природу, причини вияву, структуру та джерела. В аспекті удосконалення державної влади в Україні досліджено проблему встановлення та функціонування форми державного правління нашої держави. Значна частина форуму присвячена проблемним питанням влади в Україні, зокрема народовладдю як основі демократичної правової держави, законодавчій владі та шляхам підвищення її ролі й авторитету, інституту президента та перспективам його розвитку, виконавчій владі та шляхам усунення у ній внутрішніх суперечностей, судовій владі та необхідності її комплексного реформування, концептуальним аспектам реформування місцевого самоврядування.

В останні кілька років різко зріс інтерес науковців до проблеми державної влади, її видів, форм, особливостей механізму реалізації.

Зокрема, варто виділити монографію Р. Мінченко "Теоретико-правові проблеми організації та функціонування державної влади в умовах модернізації механізму української державності" (2008). Автор намагається розкрити політико-правову природу сучасної державності, розробити визначення поняття "державність" та проаналізувати основні напрямки і форми еволюції української державності в контексті демократизації взаємовідносин між державною владою і людиною та інститутами громадянського суспільства. Актуальність цієї роботи виявляється і в тому, що було встановлено тенденції державно-правового будівництва та становлення інститутів демократичної державності, здійснено науковий прогноз щодо еволюції конституційної моделі державної влади в Україні.

У монографічній праці Б. Ковальчука "Легітимність державної влади в правовій теорії та державно-правовій практиці" (2011) розглянуто проблеми генезису легітимності, природно-правову модель, правову сутність легітимності, її поняття, джерела, критерії. Особливу увагу акцентовано на механізмі легітимації публічної влади в умовах функціонування сучасної демократичної, правової держави та аспектах взаємодії громадянського суспільства і публічної влади [4].

На загальнотеоретичному рівні І. Процюк в монографії "Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління" (2012) досліджує моделі поділу державної влади за різних форм державного правління, враховуючи їх специфіку, переваги та недоліки. Для ґрунтовного аналізу автор використав сучасний методологічний арсенал. У роботі, зокрема, сформульовано критерії поділу державної влади. Відтак виділено можливі з теоретичного погляду та ті, що реалізовані на практиці, моделі поділу державної влади. Окрім того, доведено, що можливі різні моделі поділу державної влади, не тотожні довільному розмежуванню компетенції вищих державних органів. Заслуговує на увагу і такий аспект розглядуваної праці: тут проаналізовано становлення форми державного правління та моделі поділу державної влади в незалежній Україні, а також основні напрямки її вдосконалення [5].

Проявам демократизації державної влади, чинникам трансформації державної влади, інформаційній відкритості та загальній характеристиці форм безпосередньої та представницької демократії в аспекті функціонування державної влади в Україні присвячена монографія "Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України" (2013) за загальною редакцією Ю. Барабаша. Творчий колектив кафедри конституційного права України Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого" спробував дослідити один з важливих аспектів демократичного буття, а саме: додержання принципів демократії під час формування та в процесі функціонування вищих органів державної влади нашої країни. Автори розглядали такі важливі теоретико-методологічні питання, як ідеологічний аспект демократії та його конституційно-правові виміри, значущість контролю для забезпечення

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

ефективного функціонування державного механізму на демократичних засадах та не продемонструвати багатофакторності політико-правового середовища, у якому демократії в молодій Україні доводиться завойовувати право на життя. Спеціальний блок дослідження розглядає, як демократія стає основою формування вищих органів влади, і в який спосіб мають діяти органи законодавчої, виконавчої та судової влади, щоб називатися демократичними інституціями [6].

Окрім того, є чимало захищених дисертаційних робіт, серед яких особливо потрібно відзначити дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук С. Головатого "Верховенство права: ідея, доктрина, принцип" (2008), В. Скрипнюка "Конституційно-правові основи розвитку системи державної влади сучасної України" (2011), С. Прилуцького "Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні" (2013); на здобуття ступеня кандидата юридичних наук М. Мацоли "Політична та державна влада: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії" (2011), Т. Струс-Духнич "Судова влада в період розбудови громадянського суспільства в Україні: теоретико-правові аспекти" (2012), Н. Юськів "Державна влада: філософсько-правове дослідження" (2013).

Поряд із цим треба констатувати, що сьогодні вагомою прогалиною в науковому пошуку теоретичної науки правознавства є те, що немає комплексного аналізу проблеми державної влади у правовому вимірі у теоретико-правовому аспекті. Усі попередньо згадувані дослідження фрагментарно стосуються комплексного аналізу правової природи державної влади. Вони мають або вузькоспеціалізований характер, наприклад, дослідження проблеми саме судової влади, або державна влада як явище аналізується крізь призму інших, ніж теорія держави і права, однак суміжних наук: конституційне право, адміністративне право, філософія права.

Висновок. Основою доктринального аналізу проблеми правової природи державної влади є класичні праці мислителів. Теоретичне осягнення феномену влади історично відбувається в межах різних суспільних наук та у філософському дискурсі загалом (і зарубіжних, і вітчизняних науковців). Слід констатувати, що останні кілька років різко зріс інтерес науковців до проблеми державної влади, її видів, форм, особливостей механізму реалізації. Однак вони фрагментарно стосуються комплексного аналізу правової природи державної влади, при цьому мають або вузькоспеціалізований характер, або досліджуються в межах галузевих наукових шкіл. Загалом розвиток наукової думки, трансформація політичної, економічної та соціальної правової політики і світоглядних орієнтирів та інші чинники істотно вплинули на процес владно-управлінської і державотворчої діяльності, засвідчивши недостатність теоретико-правового та практичного потенціалу у цьому напрямі.

1. Висоцький О. Ю. Технології легітимації політичної влади: теорія та практика : монографія / О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : Пороги, 2010. – 318 с. 2. Тихомиров О. Д. Проблеми визначення філософських та теоретичних засад сучасних порівняльно-правових досліджень / О. Д. Тихомиров // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку: зб. наук. пр. / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. П. Тихого, М. М. Цимбалюка, І. С. Гриценка ; упоряд. О. В. Кресін, І. М. Ситар. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 620 с. 3. Селіванов А. О. Верховенство права в конституційному правосудді: аналіз конституційної юрисдикції / А. О. Селіванов. – К. ; Х. : Акад. прав. наук України, 2006. – 136 с. 4. Ковальчук В. Б. Легітимність державної влади в правовій теорії та державно-правовій практиці / В. Б. Ковальчук. – К. : Логос, 2011. – 392 с. 5. Процюк І. В. Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління : монографія / І. В. Процюк. – Х. : Право, 2012. – 584 с. 6. Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України : монографія / [Ю. Г. Барабаш ... [та ін.] ; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша ; Нац. ун-т "Юридична академія імені Ярослава Мудрого", Наук.-дослід. ін-т правознавства. – Х. : Право, 2013. – 269 с.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua